

Bolletjeskers, niet zomaar een nieuwkomer in het Heuvelland

Nigel Harle, Rijksweg 52, 6247 AJ Gronsveld

Joop H.J. Schaminée, Alterra Wageningen UR, Postbus 47, 6700 AA Wageningen

In 2008 werd aan de rand van het Savelsbos door de eerste auteur een aantal planten van Bolletjeskers (*Cardamine bulbifera*) ontdekt, een soort die enkele jaren eerder voor het eerst in ons land werd waargenomen in een beukenbos in de Wieringermeer (OLSTHOORN & KLAASSEN, 2005; VAN DER MEIJDEN, 2005) en waarvan incidenteel ook verwilderde exemplaren worden aangetroffen (bron: waarneming.nl, mei 2009). In 2009 bleek de soort zich in het Savelsbos niet alleen gehandhaafd te hebben, maar zelfs uitgebreid, een reden om de plek aan een nadere beschouwing te onderwerpen. Op basis van eigen waarnemingen en gegevens uit de literatuur is de vondst van deze nieuwkomer in het Heuvelland geplaatst tegenover haar voorkomen in Midden-Europa. Daarmee wordt aan een oude discussie over de positie van de Zuid-Limburgse bossen binnen Europa een korte alinea

toegevoegd. De conclusie lijkt gerechtvaardigd dat het in het Savelsbos om een spontane vestiging van deze soort gaat. Of anders uitgedrukt: mocht het een voorbeeld van floravervalsing betreffen, dan heeft de dader onmiskenbaar verstand van zaken gehad.

BOLLETJESKERS: EEN KORTE INTRODUCTIE

Bolletjeskers is een overblijvende, tot 60 cm hoge voorjaarsbloei-er uit de familie van de Kruisbloemen (Cruciferae). De paarsroze (zelden witte) bloemen zijn betrekkelijk groot, tot ruim 1,5 cm, en staan aan de top van de onvertakte stengels [figuur 1]. De kleppen van de tot ongeveer 3,5 cm lange vruchthouwen rollen zich bij rijpheid plotseling op, waarbij de zaden zo ver mogelijk worden weggeslingerd. De gezaagde stengelbladeren zijn variabel: de bovenste zijn ongedeeld en zittend, de onderste zijn slipvormig geveerd. Ondergronds beschikt de plant over een geschubde, vlezige, twee tot drie millimeter dikke wortelstok. Een bijzonder kenmerk van de soort, waaraan ze ook haar Nederlandse naam te danken heeft, is het voorkomen van kleine, eerst bronsgroene, later (donker)bruin wordende, broedbolletjes (bulbillen) in de oksels van de bovenste bladeren [figuur 2]. Deze laten gemakkelijk los en kunnen dan tot nieuwe planten uitgroeien. Ook de Duitse naam van de plant (Zwiebelzahnwurz) verwijst naar dit fenomeen, evenals haar naam in het Frans (Dentaire à bulbilles). In de bloeitijd is bij vluchtige beschouwing op afstand verwarring met de algemene Pinksterbloem (*Cardamine pratensis*) mogelijk, zodat nieuwe vestigingen gemakkelijk over het hoofd kunnen worden gezien.

In de recente taxonomische literatuur wordt de Bolletjeskers als een vertegenwoordiger van het geslacht *Cardamine* beschouwd, maar voorheen werd ze door de meeste auteurs samen met een aantal verwante soorten in een eigen geslacht, *Dentaria*, geplaatst. Het aantal bladslippen vormt een belangrijk determinatiekenmerk voor het onderscheiden van *Dentaria heptaphyllos*, *Dentaria pentaphyllos* en *Dentaria enneaphyllos* naast 'onze' *Dentaria bulbifera*. Deze andere soorten van het geslacht *Dentaria* bezitten geen broedbolletjes. Bolletjeskers groeit bij voorkeur in weinig tot matig beschaduwde loofbossen, op tamelijk vochtige, voedselrijke, kalkrijke en humeuze standplaatsen. Dit betreft bossen uit de Klasse van de eiken- en beukenbossen op voedselrijke

FIGUUR 1

Bolletjeskers (Cardamine bulbifera) in bloei aan de rand van het Savelsbos (foto: Nigel Harle, 18 april 2009).

grond (QUERCO-FAGETEA), meer in het bijzonder de Orde der eiken- en beukenbossen op voedselrijke grond (FAGETALIA SYLVATICAE), waartoe ook alle Zuid-Limburgse hellingbossen zijn te rekenen (STORTELDER *et al.*, 1999). Op de plantensociologische positie van Bolletjeskers binnen deze bossen wordt verderop teruggekomen.

Het verspreidingsgebied van de soort omvat voornamelijk Mid-den-Europa, met noordwaarts uitlopers tot in Scandinavië en oostwaarts tot in Zuidwest-Azië [figuur 3]. In Noordwest-Europa komt de soort voor in Noord-Frankrijk, België, waar de soort zeer zeldzaam is in de Ardennen, en in het noordwesten van het Duitse laagland. In het noorden van Duitsland lijkt de soort in het Baltische kustgebied een zwaartepunt te hebben. Verder komt de soort in Duitsland onder meer voor in de Eifel bij Einruhr (mogelijk verwilderd) en veel in het Siebengebirge bij Bonn (schriftelijke mededeling Olaf Op den Kamp). OBERDORFER (1979) beschrijft het areaal van Bolletjeskers als gematigd continentaal tot oostelijk mediteraan en prealpien, vanaf het laagland tot subalpien (tot een hoogte van maximaal 1.430 m).

DE GROEIPLAATS IN HET SAVELSBOS

De groeiplaats van Bolletjeskers in het Savelsbos bevindt zich aan de noordzijde van de Eckelraderweg in het deelgebied dat bekend staat als de Trichterberg. Het betreft twee, dicht bij elkaar gelegen populaties, waarvan de grootste is aangetroffen aan de voet van een steile helling direct langs de Eckelraderweg. Een tweede, kleinere groeiplaats bevindt zich in de berm van dezelfde weg, maar nu enkele tientallen meters westelijker, buiten het bos. In tegenstelling tot de grote populatie zijn deze laatste planten de afgelopen twee seizoenen tot bloei gekomen (met witte bloemen). Bij de planten aan de bosrand is sprake van uitbreiding. Terwijl er in 2008 slechts elf groeistengels werden geteld, vanuit twee wortelstokken, zijn hier een jaar later in totaal bijna honderd stengels geteld, vanuit een vijftiental wortelstokken. De soort verspreidt zich hier blijkbaar via zijn bolletjes en heeft zijn maximale vestiging waarschijnlijk nog niet bereikt.

Het op het zuidwesten geëxponeerde, tot drie meter hoge talud [figuur 4] heeft een hellinghoek van 45 graden en wordt beschaduwde door overhangende bomen van Gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus*) en Es (*Fraxinus excelsior*), die zwaar zijn behangen met Klimop (*Hedera helix*). De meeste planten van Bolletjeskers groeien precies in de knik van het talud, waar dit overgaat in een vlak gedeelte dat wordt begrensd door een fietspad. De kruidlaag is ijl, waarbij soorten als Robertskruid (*Geranium robertianum*), Muskuskruid (*Adoxa moschatellina*), Gevlekte aronskelk (*Arum maculatum*), Donkersporig bosviooltje (*Viola reichenbachiana*) en de zojuist genoemde Klimop nog de hoogste bedekkingen bereiken [tabel 1]. Minder opvallend aanwezig zijn onder andere Boskortsteel (*Brachypodium sylvaticum*), Ruig hertshooi (*Hypericum hirsutum*), Gele dovenetel (*Lamium galeobdolon* subsp. *galeobdolon*), Look-zonder-look (*Alliaria petiolata*), Gewone zandmuur (*Arenaria serpyllifolia*), Muursla (*Mycelis muralis*) en Smalle

stekelvaren (*Dryopteris carthusiana*). Een opmerkelijke en zeldzame soort in de directe nabijheid is Stinkend nieskruid (*Helleborus foetidus*). Deze soort is enige tijd geleden op de grazige zuidhelling van de Riesenberg aangeplant, waarna ze zich spontaan heeft weten te vestigen aan diverse bosranden, vooral in de hier besproken omgeving. De moslaag in de vegetatieopname laat een samenspel zien van soorten die duiden op een humeuze, licht verzuurde bovenlaag zoals Gewoon sterrenmos (*Mnium hornum*), de aanwezigheid van kalkrijke löss of klei zoals Klei-smaragdsteeeltje (*Barbula unguicula*), Kleivedermos (*Fissidens taxifolius*), Kleisnavelmos (*Oxyrrhynchium hians*) en ondiep gesteente of steengruis zoals Muursnavelmos (*Rhynchostegium murale*).

EEN OUDE DISCUSSIE OPNIEUW ONDER DE AANDACHT GEBRACHT

De conclusie van George Orwell in zijn klassieke roman "Animal Farm" uit 1946: "All animals are equal, but some animals are more equal than others", is ook van toepassing op de plantensociologie, waar aan het voorkomen van bepaalde soorten in de vegetatie meer waarde wordt toegekend dan aan de aanwezigheid van andere. Dit hangt rechtstreeks samen met de uiteenlopende indicatiewaarden van soorten of anders gezegd met de breedte van hun ecologische amplitudo, en daardoor hun specifieke trouw of diagnostische waarde. Bolletjeskers is een van die soorten waaraan in de Europese plantensociologische literatuur een hoge indicatieve betekenis wordt toegekend. De meeste auteurs beschouwen de soort als een kensoort van het Beukenbossenverbond (FAGION SYLVATICAE) (onder andere OBERDORFER, 1979; 1992; POTT, 1992; MUCINA *et*

FIGUUR 2

Rijpe broedbolletjes (bulbillen) in de bladoksels van Bolletjeskers (*Cardamine bulbifera*) (foto: Nigel Harle, 20 juni 2009).

FIGUUR 3

De verspreiding van Bolletjeskers (*Cardamine bulbifera*) (HULTÉN & FRIES, 1986).

al., 1993), en dit plaatst haar vondst in het Savelsbos in een bijzonder perspectief. Door sommige auteurs worden door Bolletjeskers gekenmerkte vormen van dit verbond zelfs als een eigen associatie beschouwd, het DENTARIO BULBIFERAE-FAGETUM, dat zijn hoofdverspreiding zou hebben op kalk- en basaltgesteenten in de montane zone van Midden-Europese middelgebergten (LOHMEYER, 1962; zie ook NEUHÄUSLOVÁ-NOVOTNÁ, 1970).

Al vele jaren lang bestaat onder de plantensociologen, of beter ge-

zegt onder de syntaxonomen (zij die zich bezighouden met de classificatie en naamgeving van plantengemeenschappen), discussie over de positie van de bossen op voedselrijke bodems in ons land, in het bijzonder over de plek van de Zuid-Limburgse hellingbossen in het systeem. In “De Vegetatie van Nederland” (STORTELDER *et al.*, 1999) wordt hierop uitvoerig ingegaan. De discussie spitst zich toe op de vraag of deze bossen deel uitmaken van het Beukenbossenverbond dan wel van het Haagbeukenverbond (CARPINION BETULI). Voor buitenstaanders zal dit al gauw overkomen als een polemieek tussen misschien wat wereldvreemde wetenschappers, maar de reikwijdte van het dispuut gaat toch wat verder. In hoofdlijnen

is de discussie terug te voeren op de principiële vraag of het classificatiesysteem de actuele vegetatie of de potentiële vegetatie moet weerspiegelen. Het overzicht van VAN DER WERF (1991) geeft een indeling van de potentiële natuurlijke vegetatie in ons land, mede op basis van groeiplaatskarakteristieken; de oudere studies van DOING (1962) en WESTHOFF & DEN HELD (1969) gaan uit van de werkelijk aanwezige vegetatie, een opvatting die ook door STORTELDER *et al.* (1999) als uitgangspunt is genomen. Van nature heeft het Haagbeukenverbond zijn grootste verspreiding in het zuidoosten van Europa, waar hoge zomertemperaturen en langdurige droogte de groei van beukenbossen in de weg staan. Binnen het areaal van het Beukenverbond zijn de Eiken-Haagbeukenbossen in eerste instantie door het lokale klimaat en de bodemfactoren bepaald, en worden ze aangetroffen op plaatsen waar de Beuk (*Fagus sylvatica*) een geringe concurrentiekracht bezit. Als gevolg van het vele eeuwen lang toegepaste bosbeheer (hakhout met ‘overstaanders’) is de verspreiding van het Haagbeukenverbond tegenwoordig echter veel groter en wordt dit verbond op allerhande plekken aangetroffen die mogelijk van nature met beukenbos begroeid zouden zijn. De Beuk is slecht bestand tegen hakhoutbeheer, zodat de natuurlijke beukenbossen in veel gebieden geleidelijk zijn vervangen door Eiken-Haagbeukenbossen (DOING KRAFT & WESTHOFF, 1959; JANSSEN, 1960; ZACHARIAS, 1993). Het is trouwens ook mogelijk dat op veel plaatsen de nu natuurlijk ogende beukenbossen uit gemengde loofbossen met eik (*Quercus spec.*) en linde (*Tilia spec.*) zijn ontstaan door langdurig bevoordelen van de Beuk (HOMMEL *et al.*, 2007). Wat de beheergeschiedenis ook moge zijn, wanneer de actuele begroeiing wordt bekeken, dan uiten zich de verschillen vooral op twee manieren: enerzijds in de structuur van de bossen, anderzijds in hun floristische samenstelling. De bossen van het Haagbeukenverbond hebben anders dan die van het Beukenverbond een rijk

FIGUUR 4

De groeiplaats van Bolletjeskers (*Cardamine bulbifera*) in het Savelsbos (foto: Nigel Harle, 29 april 2009).

TABEL 1

Vegetatieopname met Bolletjeskers (*Cardamine bulbifera*) in het Savelsbos, opnameschaal volgens Braun-Blanquet.

ontwikkelde struiklaag, waarin in het bijzonder de Hazelaar (*Corylus avellana*) een dominante rol kan vervullen. Floristisch wijken de bossen van het Haagbeukenverbond vooral in negatieve zin af, met name door het ontbreken van een aantal Midden-Europese bosplanten. En in dit rijtje van soorten wordt Bolletjeskers vrijwel altijd genoemd, samen met onder meer Wilde judaspenning (*Lunaria rediviva*), Leverbloempje (*Anemone hepatica*), Boszwenkgras (*Festuca altissima*), Hazensla (*Prenanthes purpurea*) en de andere, eerder genoemde *Dentaria*-soorten. Van deze soorten is Wilde judaspenning eind jaren zeventig van de vorige eeuw in het Bunderbos waargenomen, onder andere door de eerste auteur.

Het voert natuurlijk te ver om de discussie over de positie van de Zuid-Limburgse bossen in Europa op te hangen aan de waarneming van een enkele soort in het Heuvelland, maar de recente vondst van Bolletjeskers is op zijn minst opmerkelijk. Sinds ongeveer de Tweede Wereldoorlog worden de hellingbossen in Zuid-Limburg nauwelijks meer beheerd en heeft het traditionele hakhoutbeheer op de meeste plekken moeten wijken voor een beheer van nietsdoen (onder andere BOBBINK *et al.*, 2008). Het is niet zo moeilijk te voorspellen dat dit op den duur tot grote wijzigingen in de floristische samenstelling van deze bossen zal leiden, zowel in de boomlaag als in de ondergroei. Bij velen bestaat de vrees dat het wegvallen van het traditionele beheer in eerste instantie zal leiden tot een ophoping van humus en het wegvallen van een aantal kenmerkende bosplanten uit de ondergroei door de veranderde lichtcondities. Daar staat tegenover dat een consequent nietsdoen misschien ook voor interessante ontwikkelingen kan zorgen, inclusief het binnenkomen van nieuwe (Midden-Europese) soorten. Waarschijnlijk is het een én-én verhaal, waarbij op den duur de beste resultaten worden bereikt door bepaalde bossen aan een consequent uitkap- en hakhoutbeheer bloot te stellen en andere bossen zoveel mogelijk met rust te laten. Het lijkt erop dat de natuurbescherming in ons land dit pad zal inslaan.

Opnamenummer	JS 2009-03	
Datum	2 april 2009	
Grootte proefvlak (m)	10 x 1	
Bedekking kruidlaag (%)	30	
Bedekking moslaag (%)	10	
Hoogte kruidlaag (cm)	10-(20)	
Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam	Bedekking
Kruidlaag		
Bolletjeskers	<i>Dentaria bulbifera</i>	+
Robertskruid	<i>Geranium robertianum</i>	2a
Klimop	<i>Hedera helix</i>	2a
Gevlekte aronskelk	<i>Arum maculatum</i>	1
Donkersporig bosviooltje	<i>Viola reichenbachiana</i>	1
Muskuskruid	<i>Adoxa moschatellina</i>	1
Stinkend nieskruid	<i>Helleborus foetidus</i>	+
Ruig hertshooi	<i>Hypericum hirsutum</i>	+
Gewone zandmuur	<i>Arenaria serpyllifolia</i>	+
Muursla	<i>Mycelis muralis</i>	+
Boskortsteel	<i>Brachypodium sylvaticum</i>	+
Gewone paardenbloem	<i>Taraxacum sectie Ruderalia</i>	+
Grote brandnetel	<i>Urtica dioica</i>	+
Gele dovenetel	<i>Lamium galeobdolon</i>	+
Kleine veldkers	<i>Cardamine hirsuta</i>	+
Vogelmuur	<i>Stellaria media</i>	+
Gewone berenklaauw	<i>Heracleum sphondylium</i>	+
Look-zonder-look	<i>Alliaria petiolata</i>	+
Gewone braam	<i>Rubus fruticosus</i>	+
Es	<i>Fraxinus excelsior</i> (juv)	+
Smalle stekelvaren	<i>Dryopteris carthusiana</i>	r
Kropaar	<i>Dactylis glomerata</i>	r
Moslaag		
Gewoon dikkopmos	<i>Brachythecium rutabulum</i>	2a
Gewoon pluisdraadmos	<i>Amblystegium serpens</i>	+
Klei-smaragdsteeeltje	<i>Barbula unguicula</i>	+
Kleisnavelmos	<i>Eurhynchium hians</i>	+
Kleivedermos	<i>Fissidens taxifolius</i>	+
Gewoon sterrenmos	<i>Mnium hornum</i>	+
Muursnavelmos	<i>Rhynchostegium murale</i>	+

DANKWOORD

Graag willen we Patrick Hommel bedanken voor het kritisch doorlezen van het manuscript en Rienk-Jan Bijlsma voor het determineren van de mossen.

Summary

CORALROOT BITTERCRESS: NO ORDINARY NEWCOMER IN LIMBURG

In 2008, Coralroot bittercress (*Cardamine bulbifera*) was discovered for the first time in Limburg (Netherlands), at the foot of a steep chalk slope along a road through the Savelsbos woodlands a few kilometres south of Maastricht. The article describes the new site and discusses the occurrence

of this Central European species in South Limburg within the wider context of the status of the forests in this part of Europe. The article focuses on the old debate on whether these forests should be classified as belonging to the FAGION SYLVATICAE or the CARPINION BETULI, putting this debate in the framework of ongoing changes in the management of such forests.

Literatuur

- BOBBINK, R., R.-J. BIJLSMA, E. BROUWER, K. EICHHORN, R. HAVEMAN, P.W.F.M. HOMMEL, T. VAN NOORDWIJK, J.H.J. SCHAMINÉE, W. VERBERK, R.W. DE WAAL & M.F. WALLIS DE VRIES, 2008. Preadvies hellingbossen in Zuid Limburg. Directie Kennis, Ministerie Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Ede.
- DOING, H., 1962. Systematische Ordnung und floristische Zusammensetzung niederländischer Wald- und Gebüschgesellschaften. Dissertatie

Landbouwhogeschool Wageningen. North-Holland Publishing Company, Amsterdam. Tevens verschenen in: *Wentia* 8:1-85.

- DOING KRAFT, H. & V. WESTHOFF, 1959. De plaats van de beuk (*Fagus sylvatica*) in het Midden- en West-Europese bos. Jaarboek der Nederlandse Dendrologische Vereniging 21:226-254.
- HOMMEL, P.W.F.M., R. DE WAAL, B. MUIJS, J. DEN OUDEN & TH. SPEK, 2007. Terug naar het lindewoud. Strooiselkwaliteit als basis voor ecologisch bosbeheer. KNNV Uitgeverij, Zeist.
- HULTÉN, E. & M. FRIES, 1986. Atlas of North European vascular plants, north of the tropic of cancer. I-III. Koeltz, Königstein.
- JANSSEN, C.R., 1960. On the late-glacial and post-glacial vegetation of Southern Limburg (Netherlands). Dissertatie. Rijksuniversiteit Utrecht, Utrecht. Tevens verschenen in *Wentia* 4:1-112.
- LOHMEYER, W., 1962. Zur Gliederung der Zwiebelzahnwurz (*Cardamine bulbifera*)-Buchenwälder im nördlichen Rheinischen Schiefergebirge. Mit-

teilungen der floristisch-soziologischen Arbeitsgemeinschaft N.F.9:187-193.

- MEUDEN, R. VAN DER, 2005. Heukels' Flora van Nederland. Drieëntwintigste druk. Wolters-Noordhoff, Groningen.
- MUCINA, L., G. GRABHERR & S. WALLNÖFER (red.), 1993. Die Pflanzengesellschaften Österreichs. III. Wälder und Gebüsche. Fischer, Jena/Stuttgart/New York.
- NEUHÄUSLOVÁ-NOVOTNÁ, Z., 1970. Beitrag zur Kenntnis der Waldgesellschaften der Kleinen Karpaten, Slowakei. 1. Phytözologische Verhältnisse. *Folia Geobotanica et Phytotaxonomica*, Praha 5: 265-306.
- OBERDORFER, E., 1979. Pflanzensoziologische Exkursionsflora. 4. Auflage. Eugen Ulmer, Stuttgart.
- OBERDORFER, E., 1992. Süddeutsche Pflanzengesellschaften IV. Wälder und Gebüsche. A. Textband, B. Tabellenband. Fischer, Jena/Stuttgart/New York.
- OLSTHOORN, A. & R. KLAASSEN, 2005. Wonderen in de Wieringermeer. Groei van beuk, es, esdoorn en

eik in fantastisch bos. *Vakblad Natuur Bos Landschap* 2(9):2-5.

- POTT, R., 1992. Die Pflanzengesellschaften Deutschlands. Ulmer, Stuttgart.
- STORTELDER, A.H.F., J.H.J. SCHAMINÉE & M. HERMY, 1999. *Quercus-Fagetea*. In: Stortelder, A.H.F., J.H.J. Schaminée & P.W.F.M. Hommel, De vegetatie van Nederland. Deel 5. Plantengemeenschappen van ruigten, struwelen en bossen. Opulus Press, Uppsala/Leiden:287-331.
- WERF, S. VAN DER, 1991. Bosgemeenschappen. Natuurbeheer in Nederland 5. Pudoc, Wageningen.
- WESTHOFF, V. & A.J. DEN HELD, 1969. Plantengemeenschappen in Nederland. Thieme, Zutphen.
- ZACHARIAS, D., 1993. Flora und Vegetation von Wäldern der *Quercus Fagetea* im nördlichen Harzvorland Niedersachsens unter besonderer Berücksichtigung der Eichen-Hainbuchenwälder. Dissertation. Technischen Universität Carolo-Wilhelmina, Braunschweig.

BOEKBESPREKING

BETER ÉÉN VOGEL IN DE HAND... Vogelvangst, valkerij en eieren zoeken in ambacht, cultuurhistorie, natuurbescherming en wetenschap

LUMEIJ, J.T., D.A. JONKERS & J.J.H.G.D. KARELSE (RED.), 2008. KNNV Uitgeverij, Zeist. 224 pagina's, gebonden, full-colour. ISBN 978 90 5011 2635. Prijs € 34,95 (leden KNNV/NHGL € 31,95). Verkrijgbaar bij de KNNV Uitgeverij (www.knnvuitgeverij.nl) of in de boekhandel.

Dit boek is een uitvloeisel van het symposium "Ambachtelijk werken met Wilde Vogels" dat op 27 april 2006 in Utrecht plaatsvond. In 19 hoofdstukken wordt door 23 auteurs

aandacht besteed aan allerlei facetten van oude ambachten of activiteiten die gericht waren op het vangen van vogels, het jagen met vogels of het vinden van hun eieren.

In de eerste negen hoofdstukken worden diverse vang- en zoekmethoden beschreven, van het bekende kievitseieren zoeken en de valkerij tot de veel minder bekende kwartel- en houtsnippenvangst. Deze hoofdstukken zijn met beeldende en regelmatig ook historische foto's en tekeningen geïllustreerd. De kwaliteit van het beeldmateriaal is enigszins wisselend maar over het algemeen goed. Regelmatig breken de auteurs een lans voor het door hun beschreven ambacht, waarbij zelfs regelmatig het woord cultuurhistorisch erfgoed valt. Sommige vangmethoden zijn dan ook erg zeldzaam geworden. Het tijdens de schemering vangen van Houtsnippen met de 'laatflouw' wordt in Nederland nog slechts beoefend door één persoon. Natuurlijk vangt hij tegenwoordig niet meer voor de pot, maar voor de wetenschap, hoewel in het hoofdstuk nog wel een recept voor Houtsnip staat! Nadat het in de bomen hangende net om de invliegende Houtsnip is gevallen, wordt deze bevrijd, van een ring voorzien en weer losgelaten. Een kaartje van Europa toont de ongeveer

vijftig terugmeldingen van de bij Gaasterland met het net gevangen Houtsnippen.

In de volgende tien hoofdstukken wordt een allegaartje aan onderwerpen gepresenteerd, die qua inhoud soms enigszins overlappen met de eerste acht. Verbanden tussen deze hoofdstukken zijn niet altijd even duidelijk. Waarschijnlijk zijn de besproken onderwerpen alle tijdens het symposium aan de orde geweest, en hebben daarmee een plek in het boek verdiend. Zo is er een hoofdstuk over gezegden, familienamen en plaatsnamen die zijn afgeleid van de vogelvangst. Dit leert ons dat er 81 vaak oude gezegden en spreekwoorden kunnen worden gerelateerd aan deze activiteiten. Tevens lijkt het of de provincie Limburg nauwelijks interessant was voor vogelvangsters; er komen namelijk bijzonder weinig personen met aan de vogelvangst gerelateerde namen in onze provincie voor. Vogelziekten zijn het thema van twee hoofdstukken, waarbij natuurlijk de vogelgriep, en het onderzoek dat hiernaar bij vogels plaatsvindt, uitgebreid wordt belicht. Ander onderzoek dat duidelijk vooruitgeholpen is door de vogelvangst, is de studie naar diverse soorten steltlopers als Kemphaan, Goudplevier en Rosse grutto. De onmisbare rol van

het 'wilsterflappen' komt hierbij duidelijk voor het voetlicht.

Het boek wordt afgesloten door een samenvatting van alle hoofdstukken (ook in het Engels), informatie over betrokken organisaties, een woordenlijst van zeven pagina's en een twaalf pagina's langelijst met noten en literatuur. De presentatiewijze van deze noten en bronnen gebeurt per hoofdstuk, waarbij alle verwijzingen zijn genummerd en direct achter elkaar worden weergegeven. Dit vergemakkelijkt het terugzoeken niet; een aparte literatuurlijst en bronnenlijst was overzichtelijker geweest.

Het boek is met name interessant voor de natuurliefhebber die historisch geïnteresseerd is, of voor liefhebbers van vroegere ambachten. Mocht uw specifieke aandacht naar Limburg uitgaan, dan vindt u weinig van uw gading. In de index staan drie verwijzingen naar Limburg waaruit blijkt dat er in onze provincie al lang geen eendenkooien meer staan. Verder signaleert de attente lezer dat er nu weer op traditionele wijze Kwartels worden gevangen in de Peel, maar dit zou natuurlijk ook in Brabant kunnen zijn. Blijkbaar had men vroeger vooral buiten Limburg beter één vogel in de hand...?